

РЕЦЕНЗИЯ

От: *доц. д-р Зорница Димова Стоянова*
УНСС, катедра „Икономика на природните ресурси”
Научна специалност ”Икономика и управление (Аграрен мениджмънт)”

Относно: *дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по научна специалност „Икономика и управление (Аграрна икономика)” в УНСС.*

Основание за представяне на рецензията: *участие в състава на научното жури по защита на дисертационния труд съгласно Заповед №538/02.03.2020 на Зам-ректора по НИД на УНСС.*

Автор на дисертационния труд: *Павел Рачев Шейтанов*
Тема на дисертационния труд: *Управление на риска в зърнопроизводството*

1. Информация за дисертанта

Павел Шейтанов се е обучавал по докторска програма към катедра Икономика на природните ресурси, на Бизнес факултета на УНСС по научна специалност Икономика и управление (Аграрна икономика), професионално направление 3.8. Икономика съгласно Заповед на Зам.-ректора по НИД на УНСС № 634/28.03.2016 г. Обучението е осъществено в задочна форма през периода 10.03.2016 г. до 10.03.2020 г.

Докторант Шейтанов получава бакалавърската си степен по „Аграрен бизнес” през 2013 година, а две години по - късно получава магистърска степен по същата специалност в УНСС.

В рамките на бакалавърската си степен, участва по програма ЕРАЗЪМ като посещава Университета в Сплит (Хърватска). Докторантът участва като изследовател в научен проект на тема: „Интегриран подход при управление на риска в аграрния сектор“. В настоящия момент докторант Шейтанов е търговски представител в GTT, София.

Като задочен докторант е изпълнявал задачите, поставени в индивидуалния план в установените срокове. Положил е успешно всички докторантски изпити.

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

Дисертационният труд на Павел Шейтанов се състои от увод, изложение в три глави, заключение, списък на използваната литература и приложения. Общият обем на дисертацията е 169 печатни страници. Дисертацията съдържа 43 таблици и 26 фигури. Броят на използваните литературни източници е 115, от които 33 на български език и 82 на английски език.

Дисертационният труд е написан на висок научен стил с необходимата икономическа терминология. Липсват отклонения от тематиката, повторения или логически противоречия. Разработката е балансирана и съразмерна.

Докторантът използва коректно литературните източници, те са целенасочени към темата на изследването, което показва високата степен на информираност и доброто познаване на литературата по изследваната от докторанта проблематика.

а) Актуалност на темата

Дисертационният труд е посветен на актуална проблематика, свързана с управлението на риска в зърнопроизводството. Предизвикателствата, пред които са изправени зърнопроизводителите в сектора като: кризисните събития, произтичащи от климатичните промени, несигурността вследствие на проявяване на факторите на външната и вътрешна среда предопределят актуалността на темата за управление на риска. Управлението на риска може да отговори на голяма част от тези предизвикателства както на микро, така и на секторно ниво. Шейтанов добре аргументира актуалността на темата, като обръща специално внимание на развиващите се несигурности, рискове и кризи, свързани с естествената среда, технологиите, икономическата и политическа среда, както и глобализацията, които са предизвикателства за земеделските стопани в сектор зърнопроизводство и справянето с тях изисква прилагане на механизми за управлението на риска.

б) Теза, цел, задачи, обект и предмет на изследването

Целта на дисертацията акцентира на изясняване на теоретичните въпроси за управление на риска, разработване на методическа рамка за изследване и прилагането и в зърнопроизводството и на тази база

разработване на насоки за неговото подобряване и повишаване на ефективността на зърнопроизводителите в България. За постигането на целта в дисертационния труд са поставени за разработване и решаване 8 задачи, които определят границите, в които тя се реализира в отделните части на дисертационния труд.

Възприетият методически подход на изследването е съобразен и произтича от формулираната теза, че познаването и използването на механизми за управление на риска в земеделските стопанства, отглеждащи зърнени култури допринася за устойчивото им развитие и за подобряване на икономическото им състояние. В рамките на дисертационното изследване са тествани 5 формулирани от докторанта изследователски хипотези, които произтичат и са свързани с основната изследователска теза.

В съответствие с поставената теза, цел и задачи са определени обекта и предмета. Обектът е много добре дефиниран, а именно структурите в зърнопроизводството и тяхното поведение и отношение спрямо риска. За предмет на изследването са приети механизмите за управление на риска, приложими за зърнопроизводството.

3. Оценка на получените научни и научно-приложни резултати

Основното съдържание на дисертацията е изложено в три глави.

Първа глава представя съществуващите теории, свързани със същността на риска и неговото управление, като добро впечатление прави, че фокусът е поставен върху дейността на зърнопроизводителите. Докторантът умело прави теоретичен преглед на видовете риск спрямо вероятността им от настъпване и евентуалните последици, както и класификация в зависимост от техния произход. В тази част на разработката са включени стратегиите, методите и подходите за управлението на риска. Третият параграф много обширно и задълбочено представя нормативната рамка и нейните инструменти по отношение управлението на риска в зърнопроизводството. Правилно в тази част на дисертационния труд е намерило място определянето на типа земеделски производител спрямо отношението му към риска. На тази база са определени различията между земеделските стопани и как те се отразяват върху възприятието им за риск. Стига се до важното заключение, че основното при определянето на отношението на даден зърнопроизводител към риска е връзката между характеристиките на земеделския управител (земеделското стопанство) и решенията, които взема. Положителна оценка заслужава направеният в тази глава литературен преглед на добрите

практики при управлението на риска. Представени са примери от страни като Унгария, Испания, Нидерландия, Австралия, Канада и САЩ.

Втора глава е посветена на методологичните основи за оценяване и управление на риска, приложими при зърнопроизводството. Положително може да бъде оценен направеният обширен преглед на методите за изчисляване на риска в аграрния сектор, които са адаптирани за зърнопроизводителите в България. За най-подходящ метод аргументирано е определен адаптирания модел на Марковиц, който се използва за определяне на риска под формата на портфейли, състоящи се от селскостопански ферми, капиталови дружества, кооперативи, растениевъдни и животновъдни стопанства. Вторият параграф представя качествените методи за определяне на риска, които са използвани в дисертационния труд. PESTEL анализът е приложен в разработката, за да се идентифицират предимствата, възможностите и рисковете пред зърнопроизводителите, анализирайки политически, икономически, социални, технологични, екологични и правни фактори. Перспективите за развитие на зърнопроизводството, потенциалните заплахи и решенията за тяхното преодоляване са идентифицирани на базата на приложен SWOT анализ. В третия параграф на втора глава, акцентът е поставен на разработената методическа рамка на изследването. Добро впечатление прави представената логическа обвързаност на дисертационния труд на фигура 14. Четвъртият параграф представя елементите на емпиричното изследване сред производители на пшеница – избор на райони за проучване, разработването на въпросите, включени в анкетната карта и др. Много добра оценка може да бъде дадена на разработената класификация, свързана с трите основни стратегии в областта на риска и различните нива на проявяването им.

В трета глава на дисертацията се анализира и оценява рискът при зърнопроизводството. Първият параграф представя производството на основните зърнени култури (царевица, пшеница, ориз и ечемик) в световен мащаб. Направен е и подробен анализ на сектора в страната и ситуационен анализ на производството на пшеница. За различните показатели обхванатият период е различен, но е в диапазона 2009-2019 г. Уместно е включен анализът на кризисните събития и факторите на риск и отношението им върху зърнопроизводството в България. Положителен момент в тази част на дисертацията е направеният анализ и оценка на систематичния риск в зърнопроизводството и представените резултати от анкетното проучване. В четвъртия параграф е направен анализ на резултатите от анкетното проучване като е определен социалният профил

на зърнопроизводителите, отглеждащи пшеница. Петият параграф представя основните фактори, оказващи риск за дейността на зърнопроизводителите на базата на PESTEL анализ и SWOT анализ на управлението на риска при стопанствата, отглеждащи пшеница. В последния параграф на трета глава се извеждат насоки и препоръки, свързани с управлението на риска. Предложени са мерки както на ниво земеделско стопанство, така и на национално ниво. Направени са препоръки за отчитане и прилагане на добрите международни практики в областта. Много добро впечатление прави таблица 39, която в синтезиран вид представя обобщено, дали добрите примери за управление на риска от другите страни се прилагат или могат да бъдат приложени на национално ниво. Дадени са и предложения за подобряване на ефективността на някои от най-използваните инструменти за управлението на риска като диверсификация на производството, застраховане и повишаване на квалификацията на работниците. Третата група предложения са конкретно насочени към различните профили зърнопроизводители в зависимост от отношението им към риска.

Заклучението представя в резюмиран вид основни обобщени резултати от цялото изследване, както и резултатите от потвърждаването на работните хипотези.

4. Оценка на научните и научно-приложни приноси

В дисертацията могат да се очертаят научни и научно-приложни приноси, най-съществените, от които са:

- ❖ Обогатени са теоретичните основи за управление на риска в зърнопроизводството чрез доизясняване на същността на управлението на риска в аграрната сфера, специфичните методи за управление на риска при зърнопроизводството и типовете земеделски производители спрямо отношението им към риска

- ❖ Разработена е методика за изчисляване на риска при зърнопроизводството в България, която може да бъде приложена и за други производства в аграрния сектор, след отчитане на тяхната специфика

- ❖ Представен е детайлен анализ на актуалното състояние на зърнопроизводството и са идентифицирани основните фактори, оказващи риск за дейността на зърнопроизводителите в страната

- ❖ Определяни са профили на производителите на пшеница спрямо нагласите им за прилагане на механизми за управление на риска, като са предложени конкретни решения за справяне с рискови събития при различните типове зърнопроизводители

❖ Разработени са практико-приложни направления за подобряване на процеса на управление на риска в зърнопроизводството и за подобряване на ефективността на някои от най-използваните инструменти за тази цел.

Формулираните от докторанта приноси в автореферата са коректни и отразяват резултатите, постигнати в дисертационния труд.

5. Оценка на публикациите по дисертацията

Докторант Шейтанов е приложил доказателствен материал за отзвук на изследването му в специализираната литература. Той е представил четири статии, публикувани както следва: една в списанието Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development, една в изданието на УНСС – Научни трудове и две в монографии на ИК УНСС. Те са пряко свързани с тематиката на дисертационния труд и отразяват основни части от него, като публикациите са в периода 2018-2020 година.

6. Оценка на автореферата

Авторефератът коректно отразява съдържанието на дисертационния труд, като съдържа необходимата логическа последователност. В него са включени общата характеристика на разработката, структурата и съдържанието и кратко изложение на дисертационния труд, приносите, публикациите по темата на дисертацията и декларация за оригиналност.

Текстовете на други автори, които са използвани в разработката са коректно цитирани, като положителен момент е, че Павел Шейтанов включва в интерпретацията на авторовите виждания своето собствено. Подписаната от докторанта декларация за оригиналност гарантира, че представената разработка е авторова и с оригинален характер.

7. Критични бележки, препоръки и въпроси

Значимостта и актуалността на темата поражда въпроси и препоръки, на които докторантът може да обърне внимание по време на защитата на дисертационния труд:

✓ В разработката на базата на SWOT анализ са установени многожество възможности за зърнопроизводителите като: нови технологии, трансфер на знания, международни спогодби за търговия, целенасочена политика към подобряване на процесите, свързани с управлението на риска и др. Как бихте ранжирали тези възможности? Кои от тях според Вас са най-значимите за управлението на риска в зърнопроизводството ?

Към докторанта имам препоръка в бъдеще да приложи предложената методология и осъществи SWOT и PESTEL анализ и за други земеделски сектори. Това би помогнало да се очертае по-цялостна картина за управлението на риска в земеделието.

8. Заключение

Дисертационният труд на Павел Шейтанов представлява самостоятелно изследване на актуален проблем, разработен задълбочено и съдържащ всички необходими приноси за изисканата степен. Докторантът показва задълбочени знания в областта на управление на риска в сектор зърнопроизводство и показва възможности за провеждане на самостоятелно качествено научно изследване. Дисертационният труд отговаря на изискванията на ЗРАСРБ и на правилника за организацията и провеждането на конкурси за придобиване на научна степен и за заемане на академични длъжности в УНСС.

На основа на гореизложеното, оценявам положително разработката и предлагам на уважаемите членове на Научното жури да вземат решение за присъждане на образователната и научна степен „доктор” по докторска програма „Икономика и управление (Аграрна икономика)“ на Павел Рачев Шейтанов.

01.05.2020 / София

Подпис: .....